

Передмова до українського видання наукового редактора⁵

Знайомство з теоретичними книгами – завжди складне завдання. Доводиться занурюватися в глибини наукової думки, долаючи частотоколи посилян на публікації, філософські судження, суперечливі аргументи полеміку опонентів. Так. Це важка робота...

Той, хто на неї наважиться й ознайомиться з книгою Ніко Штера «Сучасні суспільства знань» отримає цінний внесок у свій науковий доробок, а при правильному читанні ще й задоволення від вишуканих ненав'язливих висновків автора.

Хід авторської думки можна порівняти, мабуть, з процесом збагачення руди, коли з нагромадження публікацій вилучаються крупіці найцінніших авторських думок. Втім, можна використати й інше порівняння з процесом видобування з наукових глибин цінних філософських перлин, які містяться в скорлупах статей та книжок і за якими доводиться занурюватися в наукові глибини.

Сподіваюсь, нижче мені вдасться переконати читача конкретними прикладами. Чим же конкретним приваблює ця книга, яку користь вона може принести читачеві?

По-перше, в ній глибоко аналізуються питання найціннішого ресурсу сьогодення – знань.

По-друге, в ній представлена полеміка провідних авторитетів навколо трансформаційних процесів переходу до нової безпрецедентної формації, яка через її багатогранність має багато назв (інформаційне, постіндустріальне, мережеве тощо суспільство), а автор даної книги називає її суспільством знань.

По-третє, свої висновки автор робить, перелопативши значний обсяг літератури. Вражає список використаних джерел – 337. Наведемо лише кілька моментів, які приваблюють у книзі Ніко Штера.

---

5 Книга Ніко Штера підготовлена до українського видання в рамках науково-освітнього проекту «Модуль Жана Моне по проривним технологіям для сестейного розвитку в умовах індустрій 4.0 та 5.0: досвід ЄС (101083435 – DTSDI – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH)».

Навколознаннєві поняття

Книга є унікальною збіркою понять і термінів, так чи інакше пов'язаних з формуванням змісту категорії «знання». Наведемо лише деякі.

Абстрактність, абстракція, абсурд, абсурдність, автономність, автор, авторитет, аксіома, акція, алгоритм, альтернатива, амбівалентність, амбітність, аналог, аналогія, аналізування, апіорність, аргумент, архітектура, асиметричність, аспект, атрибути, багатоманітність, багатовимірність, безпосередність, бесіда, благо, близькість, варіант, важливість, везіння, версія, вибір, вивчення, вигляд, вигода, виділення, визнаність, визначення, виклик, використання, вимір, винахід, винятковість, виняток, випадковість, виправдовування, випробування, висвітлення, висновок, витоки, витонченість, відкриття, відмінність, відносини, відображення, відомість, відповідь, відтворення, віра, віртуальність, власність, властивість, внесок, володіння, впевненість, вплив, вражаючість, врегульованість, генеалогія, генеза, генерування, гідність, гіпотеза, глузд, громіздкість, група, дані, демонстрація, детальність, детермінованість, дефініція, динаміка, дискурс, дискусія, диференціація, діагностування, діалог, довгостроковий, доведення, домінування, досконалість, дослідження, доступ, досягнення, думки, еволюція, ексклюзивність, експеримент, експерт, експертиза, емпіричність, ентузіазм, епістемологія, ерудованість, ефективність, забарвлення, заборона, завдання, задум, заклопотаність, законодавство, закон, закономірність, залежність, заміщення, занепад, занепокоєння, заперечення, засади, застосування, зауваження, звання, звичай, зворотний зв'язок, зв'язок, згода, зменшення, зміни, зміст, знаки, значення, значущість, знецінення, зображення, зосередження, зосередженість, зростання, зрушення, ідентифікація, ідентичність, ідея, ілюзія, ілюстрація, іманентність, імпульс, імітація, ім'я, індекс, індексивність, ідентифікація, індивідуальність, індивідуалізм, інклюзивність, інновація, інструментарій, інтелект, інтенсивність, Інтернет, інтерпретація, інфантивність, інформація, істина, капсульованість, категорія, кваліфікація, керування, класифікація, ключовий, когнітивність, коледж, колектив, команда, компанія, компетенція,

компроміс, комунікація, конкретність, конкурентність, константа, конституційність, конструкт, контекст, контракт, контроль, конфігурація, концепція, копіювання, корисність, короткостроковий, криза, критерій, критика, критичність, культура, легітимність, література, логіка, майбутнє, маніпулювання, маркування, медіа, мережа, мета, метафора, метод, механізм, минуле, мислення, мистецтво, міркування, місіонерність, місія, мова, модель, моделювання, модернізація, модифікація, монографія, монолог, моніторинг, мрія, навички, навчання, назва, налаштування, намір, наслідок, настанова, наступництво, науковість, начало, невизначеність, необтяженість, нерегульованість, недоліки, незнання, незрозумілість, незручність, нейтральність, непередбачуваність, несхожість, новаторський, новини, норма, обробка, обставини, обсяг, обумовленість, обговорення, обґрунтування, об'єктивність, обмеженість, обов'язок, образ, об'ява, одномірність, омана, опанування, опис, оприлюднення, оптимізм, опір, організація, ореол, орієнтація, освіта, осмислення, осмисленість, особистість, оспорування, ототожнення, охопленість, очевидність, очікування, ощадливість, пам'ять, паралельність, патент, патентування, переваги, перевірка, передбачення, передбачуваність, передування, передчасність, переконання, перелік, переорієнтація, перетворення, перешкоджання, перспектива, песимізм, питання, піднесення, підпорядкування, плутанина, побоювання, повторюваність, погляд, подія, по́думки, позначення, поінформованість, показник, покликання, полеміка, поліпшення, помітність, помітність, поняття, попередження, порада, порядок, порівняння, посередник, послідовність, постулат, поступовість, постійний, постійність, потенційність, потенція, поширення, пошук, пояснення, правдивість, правило, право, прагматизм, прагнення, практика, презентація, претензія, приблизність, приклад, принцип, припущення, причина, план, проблема, провідний, прогноз, програма, прогрес, проникнення, пропагування, пропозиція, пропорція, проривність, пророцтва, просвіта, протидія, протиріччя, професія, процес, психологія, публікація, радикальність, рамки, раптовість, раціональність, революційність, результат, репрезентація, репутація, референт, розвиток, розгадка, розгляд, роздуми, розділ, розповсюдження, розпорядження, розуміння, рівень, різноманітність, рішення, самовизначеність, самовпевненість, свобода, свідомість, світогляд, секрет, сенс, сигнал, сигналізування, символ,

симетричність, систематизація, скептицизм, складність, слово, соціологія, специфіка, сповідання, спостереження, спосіб, спричиненість, сприятливість, спроба, спроможність, спрямованість, спілка, спілкування, спільнота, спільність, спростування, стабільність, стан, стандартність, стаття, статус-кво, стосунок, стратегія, структура, ступінь, суб'єктивність, сумнів, сучасність, схожість, таємниця, тактика, твердження, твір, творчість, теза, тема, тенденція, теорія, теперішнє, термін, технологія, тимчасовий, традиція, трансляція, трансформація, трансцедентність, тренд, тренінг, тривалість, труднощі, увага, угода, узгодження, уможливлення, унеможливлення, універсальність, університет, упровадження, усвідомлення, уява, факт, факти, фактор, фах, феномен, фіксованість, форма, формальність, формування, формулювання, фундаментальність, характеристика, хибність, цивілізація, циклічність, цифровізація, ціле, цілепокладання, цілеспрямування, цілісність, чутливість, школа, штучність, явище, якість.

Концентровані думки

В книзі значною мірою представлені формулювання думок різних авторів, включаючи автора книги, які за лаконічністю та концентрацією думки у фразі наближаються до афоризмів. Наведемо лише деякі.

- Знання – це не квітка в букеті квітів, це букет квітів, а отже, сукупність *знань*.
- Знання – це інерсуб'єктивна здатність до соціальної дії і модель реальності, яка може привести щось у рух, наприклад, вирішити задачу або бути компетентними щось зробити.
- Життєві шанси, стиль життя й соціальний вплив індивідів залежать від їх доступу до наявного запасу знань.
- Знання – це відношення до речей і фактів, а також до правил, законів і програм.
- Знати речі, правила, програми факти – це в певному розумінні «привласнювати» їх та включати їх у сферу своєї діяльності.
- Знання – це соціальні відносини; ми залежимо від інших людей у здобутті та застосуванні знань.

- Світом керують алгоритми.
- Алгоритми є вбудованим знанням; зокрема, вони вбудовані в соціальні відносини або об'єкти (обчислювані системи, платформи, машини, інфраструктуру).
- Алгоритми керують економікою, лікують людей, керують державними установами, формують телевізійні програми і мистецтво.
- Алгоритми роблять речі реальністю.
- Алгоритми – метод вирішення проблем.
- Алгоритми – це міст між знаннями та метою.
- Алгоритми – це процеси й формули, які ваші запитання перетворюють на відповіді.
- Алгоритми й дані, які їх живлять, визначають широкий спектр рішень у нашому житті.
- Знання стають затребуваними у відповідь на соціальний тиск до дії, спричинений певною проблемою...
- Інтелект описує рішення проблем, які втілені у технології: в інструментах, автомобілях, телефонах і користувач не повинен знати, як ці технології працюють.
- Здатність використовувати вбудовані знання – це компетентність.
- Цивілізація розвивається, збільшуючи кількість важливих операцій, які ми можемо виконувати, не замислюючись про них.
- Бідні наздоганяють багатих в тій мірі, в якій вони досягають однакового рівня в освоєнні технологічних ноу-хау, навичок і освіти.
- Знання неохоче подорожують, тому що вони чіпляються за того, хто їх знає.
- Знання подібне до світла; невагоме й нематеріальне, воно легко мандрує світом, освітлюючи життя людей; проте мільярди людей все ще живуть у темряві бідності – без жодної потреби на знання.
- Хоча знання – це безкоштовне благо, найбільші витрати щодо них пов'язані не з їх виробництвом чи розповсюдженням, а з їх засвоєнням.
- Вартість передачі та отримання знань тим нижча, чим більш схожими у досвіді є той, хто передає, та той, хто отримує.

- Отримані знання й знання, що передаються ніколи не є абсолютно однаковими.
- Глобальні знання – це будинок, якій постійно будується.
- Конкурентний ринок є режисером, а ціна є засобом комунікації для координації обмежених знань, відокремлених один від одного індивідів. Ринки, передаючи інформацію на товари та послуги, не здатні реагувати на соціальні, етичні, політичні та екологічні екстернальні ефекти...
- Інформація – це знання, скорочені й перетворені в повідомлення, які можуть бути легко передані тим, хто приймає рішення. Інформація – це важливий елемент або сировина ряду форм знань.
- Зміст інформації стосується в першу чергу *властивостей продуктів або результатів* (атрибутів), в той час, як зміст знань стосується *якостей процесу* або вхідних даних (рецептів)
- Знання – здатність до дії.
- Знання – модель реальності.
- Цінність знання є відносною в тому сенсі, що вона пов'язана з його здатністю приводити щось у рух.
- Можна зробити висновок, що хтось має більше інформації, ніж інша особа; набагато складніше й суперечливіше зробити висновок, що хтось володіє більшим обсягом знань, ніж інша людина.
- Знання не є надійним «товаром», воно крихке й вимогливе до оновлення, а також має вбудовані в нього небезпеки й невизначеності.
- Світ різних можливостей хорошого життя тісно залежить від безперешкодного доступу до ресурсів знань.
- Протягом тривалого часу в американській економіці спостерігається значно вища прибутковість людського капіталу, ніж фізичного.
- Витрати на освіту, професійну підготовку, медичне обслуговування тощо є інвестиціями в людський капітал.
- Людський капітал – це я, включаючи набір моїх навичок, які визначають мене; таким чином: все, що я отримую – чи то зарплату, чи то прибуток від інвестицій, чи то здобич, чи то послуги, які я можу отримати, – можна розуміти, як прибуток від людського капіталу, який відображає мою сутність.

- Цінність людського капіталу визначається майбутніми потоками доходів окремої особи або колективного суб'єкта (компанії чи навіть держави), які можуть генерувати навички.
- Віддача від освітньої діяльності залежить від *культурного капіталу*, попередньо інвестованого сім'єю; економічна й соціальна віддача від освітньої кваліфікації залежить від знов таки успадкованого *соціального капіталу*.
- Справжній капітал нації складається не стільки з будівель, машин, залізниць і тому подібного, скільки з промислових і технічних знань, якими володіють члени суспільства, які передаються з покоління в покоління, поширюються через освіту й збільшуються завдяки науковому прогресу.
- Наші знання й наша наука є набагато більш цінними надбаннями, ніж вся сукупність накопиченого нами фізичного капіталу.
- Рента на інтелектуальний капітал може юридично оформлятися як: *патенти* (знання, втілені в оригінальних ідеях); *авторські права* (знання, втілені в нових виразах або зусиллях), *торгові марки* (знання, втіленні в символічному матеріалі) і *комерційні таємниці* (без вимоги до новизни).
- Машини та промисловість загалом – це об'єктивоване, інакше кажучи, матеріалізоване знання.
- Розробка вакцини проти вірусу корони кількома великими фармацевтичними корпораціями є найсвіжішим прикладом приватного привласнення (корпораціями та акціонерами) економічних вигод від винаходів, розробка яких залежала від суспільних відкриттів.
- Різниця між людським і фізичним капіталом полягає у тому, що останній містить «вбудований людський капітал».
- Патенти та їх жорстке дотримання – це не просто економічні явища; патенти розподіляють владу й багатство, генерують вплив (соціальні витрати) і є предметом політичних відносин; патенти розділяють і панують; патенти бронюють винаходи, навіть якщо корпорації патентують його, а потім вирішують поховати; за оцінками, половина або більше половини всіх патентів ніколи не комерціалізується; соціальні витрати, пов'язані з закриттям знань, можуть бути величезними.

- Епоха символічної економіки, або епоха знань, є епохою нематеріального капіталу.
- У Звіті ОЕСР (OECD) виявляється три типи капіталу, заснованого на знаннях: привласнена комп'ютеризована інформація (програмне забезпечення та бази даних); інноваційна власність (патенти, авторські права, дизайн, торгові марки) та економічні компетенції, включаючи капітал бренду, специфічний для фірми людський капітал, мережі людей та інституції, а також організаційне ноу-хау, що підвищує ефективність підприємства.
- Ключ до інноваційності знаходиться в капіталі, заснованому на знанні; в економіці знань сировина відходить на другий план; інвестиції у викопне паливо вимагають більше матеріального капіталу, ніж у відновлювану енергетику, яка, як правило, базується більше на знаннях.
- Знання винаходять знання.
- Серед найбільших придбаних патентних пулів – купівля компанією Google приблизно 17000 патентів у Motorola Mobility за 12,5 млрд. дол. США та придбання компанією Microsoft патентів Nokia за 5,4 млрд. дол. США.
- У 2019 році в світі було подано 3 224 200 заявок на патенти; у 2019 році в усьому світі було «активними» 15 млн патентів; найбільша кількість – у США (3,1 млн), за ним йдуть Китай (2,7 млн), Японія (2,1 млн) та Південна Корея (1 млн).
- Там, де є влада, є опір.

Безпрецедентні економічні властивості знань

Знання, ідеї та інформація є найбільш специфічними об'єктами з властивостями, відмінними від властивостей звичайних товарів.

- На відміну від власності на фізичні товари, межі якої часто є досить чіткими та узгодженими, знання, як правило, мають розмиті та неврегульовані межі на свою власність.

- На відміну від інших ресурсів (або факторів виробництва), використання знань (людського капіталу) має тенденцію до зростання (накопичення), а не до скорочення.
- Знання фізично не зношуються, втім вони не захищені від старіння та знецінення.
- Коли знання продаються, вони потрапляють в інші сфери, при цьому вони залишаються у власності їх виробника чи попереднього власника.
- З економічної точки зору, знання є неконкурентним благом (зокрема, вони легко поширюються і невичерпуються при використанні – а заборона іншим людям користуватися знаннями може бути затратною або навіть неможливою, як у випадку з науковим відкриттям, опублікованими новинами або оцифрованою музикою). Однак знання як неконкурентне благо може перетворитися на конкурентний товар у вигляді патентів.
- Граничні витрати на виробництво знань порівняно з виробництвом фізичного капіталу є невеликими і, як правило, спираються на нижчі фіксовані витрати.
- Знання не можна просто передати як присвоєний капітал з покоління в покоління, як капітал чи землю.
- Знання мають характеристики суспільного блага. Коли вони споживаються одними, це не виключає їх використання іншими.
- Творення знання пов'язане з невизначеністю. Його застосування не є безкризовим. Його здобуття не завжди зменшує невизначеність.
- Наслідки застосування знань часто бувають непередбачуваними; на них можуть впливати везіння, випадкові обставини або просто випадковість – навіть, якщо вони використовуються з найкращими намірами.

Л. Г. Мельник,

д.е.н., професор кафедри економіки, підприємства та бізнес-адміністрування Сумського державного університету, директор НДІ Економіки розвитку МОН і НАН України (у СумДУ)